

VAROLUŞSAL BİR PROBLEM OLARAK ÖLÜM ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: TOLSTOY'UN İVAN İLYİÇ'İN ÖLÜMÜ ADLI ESERİ

An Evaluation of Death As an Existential Problem: Tolstoy's Work Called Ivan Ilyich's Death

Emel KOÇ*

BAÜ
SBED
12 (22)

ÖZ

Araştırmanın Temelleri: Düşünce tarihinde felsefenin temel ilgisinin ölüm olduğunu, ölümün anlamını kavrayarak kaçınılmaz sona kendimizi hazırlamamız gerektiğini düşünen klasik bir yaklaşım mevcut olsa da, çağdaş felsefede ölüm teması, varoluşçu filozoflar dışında çok fazla tartışma konusu yapılmamıştır. Böylece insan varlığının en temel problemi olan ölüm olgusu zaman içinde felsefenin ana meselesi olmaktan uzaklaşarak varoluşçu filozofların ilgi alanları dışında yan bir mesele haline gelmiştir. Bu çalışmada ölüm teması dışsal ve nesnel bir olgu olarak değil varoluşsal bir problem olarak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Araştırmanın Amacı: Çağdaş bir ekol olan varoluşçu felsefeye mensup filozoflarla birlikte ölüm problemi yeniden felsefenin gündemini yoğunlukla meşgul etmeye başlamıştır. Somut olana dönme arzusunda olan varoluşçu felsefe, insanı kendine özgü yaşam biçimiyle 'biricik bir varlık' olarak değerlendirebilme eğilimindedir. İnsanın 'kendine özgü' oluşunun ve somut tecrübelerinin bu denli önemli olduğu bir felsefede şüphesiz ölüm gerçeği ve kişinin kendi ölümü özel bir yer tutmaktadır. Bu çalışmada ölüme varoluşçu bir bakış açısıyla yaklaşımın incelikleri vurgulanarak W. Barrett'in ifadesiyle felsefi bir geleneği olmayan bir ülkenin düşünürü olan Tolstoy'un İvan İlyiç'in Ölümü adlı eserinde ölümü, varoluşçu bir bakış açısıyla irdelediğine dikkat çekilmektedir.

Veri Kaynakları: Bu çalışmada varoluşçu felsefe ve ölüm temasını temele alan yapıtlarla, Tolstoy'un İvan İlyiç'in Ölümü adlı eserinden yararlanılmıştır.

Tartışma ve Sonuç: Varoluşçu filozofların ölüm temasına yaklaşımlarında olduğu gibi Tolstoy'un İvan İlyiç'in Ölümü adlı eserinde de ölümün insanı yalnızca zihinsel olarak değil, tüm varlığıyla bildiği bir gerçek olduğuna dikkat çekilmekte ve eserin varoluşçu filozofların ölüm konusundaki düşüncelerini önceleyen bir yapıt olduğu vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Varoluşsal ölüm, kaygı, proje, zaman, varoluş

ABSTRACT

Fundamentals of Work : Even though there is a classical approach, death theme in contemporary philosophy, considering that basic interest of philosophy in thinking-history is death and that we need to prepare ourselves to the inevitable end by understanding the meaning of death, it was not discussed much, other than by existential philosophers. Thus death fact, the most fundamental problem of human existence, has edged away from the main problem of philosophy in time and has become a lateral problem beyond the interest areas of existential philosophers. Death theme in this work will be attempted to be evaluated as an existential problem, rather than as an extrinsic and objective phenomenon.

Objectives of Work: Death problem has become a major problem of philosophy's agenda again by the service of philosopher members of existential philosophy, a contemporary school. Existential philosophy, desiring to return to the concrete one, tends to evaluate human beings as a 'unique entity' with their special living style. Death reality and person's own death has a special place in a philosophy, in which human beings as a 'special' being is so dense. In this work, details of an approach with an existential perspective are emphasized, and with W. Barrett's expression, it is indicated that, death is emphasized with an existential approach in Ivan Ilyich's Death, a work of Tolstoy, who is a thinker of a country having no philosophy tradition.

Resources: Works based on existentialist philosophy and death theme, and Tolstoy's work of art called Ivan Ilyich's Death was referenced in this study.

Balıkesir
Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü
Dergisi
Cilt 12 Sayı 22
Aralık 2009
ss.245-259

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Felsefe Grubu Eğitimi Ana Bilim Dalı

Conclusion: As in the approach of existential philosophers to death, it has been emphasized in Tolstoy's work called Ivan Ilyich's Death that human beings know death as a reality, not only mentally, but with all of their existence, and it has been emphasized that the work is a work of art emphasizing the thoughts of existential philosophers in the subject of death.

Key Words: Existential death, anxiety, project, time, existence.

1. GİRİŞ

İnsan yaşamları ölümün merkezi bir rol oynadığı yaşamlardır. Diğer canlılar için ölüm, bir 'telef olma' olarak değerlendirilebilirken, insan için ölüm, özel bir anlama sahiptir. Bilen ve 'ne bildiğinin bilincinde olan bir varlık' olma özelliğindeki insan için 'sonlu varoluş' ya da ölüme dair bilinç en sarsıcı farkındalık halidir. İnsanın ölüme yönelik bu bilinçli farkındalığı nedeniyle, felsefenin temel ilgisinin ölüm olduğuna, insanın ölümü anlaması ve kendini ona hazırlaması, 'ölümü öğrenmesi' gerektiğine dikkat çeken klasik bir yaklaşım vardır. Ancak ölüm problemi, çağdaş felsefi ekoller arasında varoluşçu felsefenin dışında, felsefi tartışmalarda gerektiği yeri alamamış, çoğu kez yan bir konu olarak değerlendirilmiştir. Varoluşçu felsefenin ilgisi var olana ya da var olanın "varoluşuna dönüktür." (Foulquie, 1998, s.39) Söz konusu felsefe, genellikle zihinsel eğitimimizin bir sonucu olarak bireylerin ortaklaşa özelliklerine dikkat çeken 'tipleştirilmeye' yönelik yaklaşımları reddederek, bireylerin kendilerine özgü olan, 'biriciklik' gösteren yönlerini ön plana çıkarır.

Başka bir deyişle, '*ben bir insanım*' dediğimde ben-ım ifadesi benim varoluşumu, insan yüklemi ise, benim ne tür bir varoluşla varolduğumu ifade etmektedir. (Barrett, 2003, s.107) Varoluşçu felsefe, insanı bireysel orijinalitesi ve somut tecrübeleri ile 'kendine özgü' bir varlık olarak değerlendirme, somut olana dönme, soyutlamalar, kavramlaştırmalardan uzaklaşma eğilimindedir. Soyut düşüncenin, insanı varoluş yolundan uzaklaştıracağı fikriyle yola çıkan varoluşçu filozoflar için insan yaşamının anlamlılığına katkıda bulunması ya da -farklı bir bakış açısıyla- insan yaşamının anlamsızlığına dikkat çekmesi ve onun değersizliğini gösterebilmesi açısından en temel problem ölümdür. Kişinin kendi ölümüdür. Dışımızdaki nesnel ya da kamusal anlamıyla değil, bizzat kendi ölümümüz.

Her gün ölüm ilanlarında görebildiğimiz ya da yakın çevremizden işittiğimiz üzere pek çok insan çeşitli sebeplerle ölmekte, hatta bunların bazıları bizi duygusal anlamda etkileyebilmektedir. Ancak ölümün kendi dışımızdaki bir olgu olarak benimsenip 'tüm insanlar ölür' önermesi çerçevesinde kabul edilmesiyle, 'tüm insanlar ölür' önermesinden hareketle 'ben de öleceğim' önermesine geçiş yapmak arasında insan adına ciddi farklar vardır. Zira 'ben de öleceğim' dediğim andan itibaren ölüm benim için dışsal ve nesnel bir olgu olmaktan çıkmakta ve benim olanaklarım arasında yer almakta, daha da önemlisi en kişisel ve en içten olanağım haline dönüşmektedir. Çünkü kimse benim yerime ölememektedir.

Ölüm aynı zamanda, benim olanaklarımın en aşırı ve mutlağıdır. Aşırıdır; çünkü o, diğer tüm olanaklarımı kesip atar. Mutlaktır; çünkü insan, sevdiklerinin ölümü de dahil diğer tüm kalp kırıklıklarının zaman içinde bir biçimde üstesinden gelebilir; oysa kendi ölümü onun yaşamının sonudur. (Barrett, 2003, s.227)

Bu sebeple ölümün önümüze serdiği çıkmaz, sarsıcı ve korkutucudur. Ölme zorunluluğuna dair yaygın korku, endişe, umutsuzluk ve öfke duyguları kendi kişisel yaşam süremizin tamamlanmasından sonra da dünyada yaşamın devam etmesine yönelik olabileceği gibi, bizzat ölümün kendisine de yöneliktir. Nasıl öleceğimiz, ölüm acısı ya da ölümden sonra ne olacağı bizi endişelendirmektedir. Ancak ölümü benimsemek korkutucu olsa da, Heidegger'in ifadesiyle otantik bir

varoluş, ancak kendi ölümümüzü benimsemekle mümkün olabilmekte; ölüm, yaşamımızı tamamıyla bize ait kılabilen projeleri önümüze serdebilmektedir.

Çünkü ölümlü olduğunu bilen insan, doğumu ile ölümü arasındaki kısa süre içerisinde kendini gerçekleştirme, projelerini hayata geçirme durumunda olan bir varlıktır. (Soll, 2006, s.68)

Varlığımızın olumsuzluğunu, kişisel varoluşumuzun bu temel bilmecesini en iyi dile getiren düşünürlerden biri olan Pascal, “Geçmiş ve gelecek sonsuzluk içinde yutulan kısacık yaşamımı düşündükçe, hatta benim bilmediğim ve beni bilmeyen uzayların sonsuz büyüklüğü içinde kaybolan kapladığım küçücük uzayı gördükçe dehşete kapılıyorum ve orada olmaktan çok burada olmama şaşırıyorum” (Bauman, 1992, s.32) derken Heidegger, öleceğimizi bildiğimiz için, zamanı gerçekten bildiğimizi söylemektedir. Dasein’in (insan varoluşunun) varlığı ‘ölüme-doğru-oluş’ olarak anlaşılması gereken bir varlık olduğu için, zamanı ölümlü ilişkilendirerek kavramıyor olsaydık, zaman bizim için sadece saatin bir hareketi haline gelip, insani olmaktan yoksun olurdu. Oysaki Dasein, ölüme doğru yol alırken zamanın ufkunda kendi ontolojik varoluşunu gerçekleştirebilmektedir.

Diğer bir deyişle, ölümlü bir varlık olan insan, hem öncesi hem de sonrası itibarıyla zaman dışındadır. Bu durumda onun varoluşunu gerçekleştirme serüveni bir bakıma ‘henüz-değil’ ile ‘artık-değil’ arasında yer almaktadır. (Solomon, 2006, s.327) İnsan, kendini gerçekleştirme yolunda projeleri olan bir varlıktır ve projeleri geleceğe yönelir. Ölüm ise, gelecek ile ilgili tasarılarımız açısından özel bir öneme sahiptir. Çünkü kişinin kendi ölümü, tüm olanakların olduğu gibi en görkemli projelerin de sonu anlamına gelir.

Dolayısıyla tüm olanakları sonlandırdığı için, insanın yaşam süresinin önemi olmaksızın ölüm, yüz yaşında gelse bile ‘her seferinde zamansız’ olarak nitelendirilir ve insana acı verir.

Öte yandan ölüm, insan aklının sınırlarını zorlayan bir olgudur. “Aklın ölüm probleminde herhangi bir cevabı yoktur.” (Barrett, 2003, s.149) Akıl, seçenekleri değerlendirmek durumunda olduğumuzda bize kılavuzluk yapabilir, fakat ölüm gerçeği bize seçim yapma şansı vermemektedir. Bu sebeple ölüme ilişkin kavrayış “akıl en büyük yenilgisidir.” (Bauman, 1992, s.29) Yani zihinsel olarak ölümü anlamak mümkün değildir. Akıl, ölümü-ölümü nasıl bir şey olarak bildiğimizi değil-düşünemediği için, ölüm düşüncesi terim bağlamında bir çelişkidir ve çelişki olarak kalmak durumundadır. Daha açık bir ifadeyle, ölümü düşünmek, düşüncenin bir bakıma kendi kendisine karşı koymasındadır. Düşüncenin kavrayamadığı tek şey kendi varolmayışı* (Bauman, 1992, s.25-27) olacaktır. O halde ölümü anlamak, onu zihinsel olarak değil, varoluşsal olarak yaşanan, bilinen bir ilişki olarak anlamak demektir. Ancak ölümü bizzat yaşayan insanın ise, yaşadıklarını diğerlerine ulaştırma ve onlarla paylaşma imkânı hiçbir zaman olmayacaktır.

Böylece başkalarının ölümüne dair gözlemlerimiz sebebiyle zihnimizde ölüm hakkında bir fikir olsa da, kendi ölümümüzü zihnimizde canlandırmamız dahi mümkün değildir. Freud’un da vurguladığı üzere, kendi ölümümüzü hayal ederek anlamaya ve kurgulamaya her kalkıştığımızda kendimizi aslında bir seyirci konumunda buluruz. (Bauman, 1992, s.25)

Ölümün kaçınılmazlığından, dünya üzerinde gelip geçici oluşumuzdan daha rahatsız edici, kaygı verici bir durum yok gibi görünse de Epikuros, ölümün tam bir kayıtsızlık sorunu olarak ele alınması gerektiğini düşünür. Çünkü ona göre, ölüm geldiğinde ben burada olmayacağım ve deneyimlemeyeceğim için, ölüm korku ve

* Düşünüyorum o halde varım önermesi açık ve seçik bir bilgi olarak Descartes için bütün bilgilerini kendisinden çıkaracağı bir kaynak, bir ölçü ve ilk kesinlik olmuştur.

endişesi gereksizdir. Ona göre, 'ben varken ölüm yoktur; ölüm olduğunda ise ben varolmayacağıma göre, ölüm ne ölüyü ne de yaşayanı etkilemeyecek olan, kayıtsız kalınması gereken bir durumdur.'

Benzer şekilde Wittgenstein da ölümün, insan yaşamındaki bir olay olmadığını ve ölümün yaşanmayacağını ifade eder. (Mulhall, 1998, s.161) Sartre'a göre ise, ölüm her zaman öznelliğimin ötesinde olduğu için öznelliğim içinde yer bulamaz. Epikuros'un aksine S. Kierkegaard, M. Heidegger, E. Becker gibi bazı düşünürler ise ölümlülüğü en acı verici bir kaygı hali olarak dile getirerek, insanın kendi ölümünü kabul edebilmesinin güçlüklerine değinmiş olsalar da, ölümünü cesaretle kabullenmeyi bilen kişide gerçek anlamda bir dönüşümün olduğuna dikkat çekmişlerdir. Antik çağın büyük filozofu Sokrates ise, alt düzeyde bir yaşam biçimini devam ettirmektense, savunulan ahlaki değerler adına ölümü tercih etmenin daha iyi olabileceğini bizzat göstererek, düşünce tarihine damgasını vurmuştur.

Ölümü, gelmiş geçmiş en yararsız ve kötü şey olarak nitelendiren ve ona olumlu bir anlam yüklenmesini eleştiren düşünürler de vardır. Örneğin dünyadan ayrılmanın etkisini yumuşatan dinsel anlayışları olduğu kadar, ölüme özel bir anlam yükleyen, bir 'ölme sanatı' olanağını savunarak ölüme olumlu bir rol veren tüm felsefi anlayışları reddeten E. Canetti, ölümü varoluşun başlıca belası, çözümsüz ve akıl ermez bir şey, her şeyin sonsuza dek bağlanıp içinde kısıtıldığı ve hiç kimsenin kesmeyi şimdiye dek göze alamadığı düğüm olarak görmüştür. (Steiner, 2006, s.41-51) Ona göre ölüm, anlamlı olamaz ve olmamalıdır.

Ölüme yönelik farklı yaklaşımlar söz konusu olsa da, ölüm gerçeği ister istemez insanın dikkatini kendi üzerine yönelterek, 'Yaşam ile ölüm arasındaki ilişki nasıl anlaşılmalıdır?' 'Ölümün etkisi yaşamı anlamdan yoksun bir serüven haline getirmesinden mi ibarettir yoksa ölüm bir anlamlılık kaynağı mıdır?' gibi varoluşsal nitelikteki sorularla kişiyi karşı karşıya getirmekte ve insan olmanın paradoksunu gözler önüne sermektedir: 'Ölüm gerçeği' ile 'ölüme karşı koyma' arzusu.

Ölüme karşı koyma, öncelikle insana özgü tasarı ve projeleri hayata geçirip bir tür ölümsüzleşebilme arzusu şeklinde olabilir. Eğer 'ortalarda olmama', 'gözden kaybolma', 'unutulmuş olma', insana acı veriyorsa; ölmek, ama unutulmamak, yaşarken kalıcı projeleri hayata geçirmekle, ölümsüz eserlere imza atmakla mümkün olabilecektir. Diğer taraftan ölüme karşı koyma, bir bakıma ölümü reddetme öncelikle onun sizin başınıza gelebileceğine inanmamak şeklinde de olabilir. Başka bir deyişle insan, gündelik yaşamın sorunlarına odaklaşarak ölümü bir başkası için kolayca kabullenirken, kendisi adına onu cesaretle kabullenme sorumluluğundan uzaklaşabilme eğiliminde olabilir. Hatta ölümden duyulan korku, ölmüş olanın bir başkası olmasından duyulan memnuniyete bile dönüşebilir. Oysaki insan, kendi ölümünü kabullenme cesaretinden yoksun olsa da, Heidegger'in Rilke'den yaptığı aşağıdaki alıntılama da görüleceği üzere, yaşam ile ölüm arasındaki bütünsel ilişkinin göz ardı edilmemesi, yaşam ile ölümün bağlaşıklık bir biçimde anlaşılması gerekir. Zira Heidegger'e göre, her daim mevcut olan bir olanak olarak ölümlü ile ilgilenen kişi, yaşamında sahte ve aldatıcı anlayışlardan kolaylıkla uzaklaşacaktır.

Ay gibi kuşkusuz yaşam da bizden sürekli yüzünü çeviren bir yana sahiptir ve bu, yaşamın karşıtı değildir, ama Varlığın mükemmelliğine, doluluğuna gerçekten bütün ve tam...küresine tamamlanmasıdır. Ölümün sevilmesi gerektiğini söylemeyeceğim; ama yaşam öyle bir yüce gönüllülükle ve tüm yanlarıyla sevilmelidir ki (yaşamın başka yöne bakan yarısı olarak) ölüm, gönüllü bir şekilde daima...sevilsin. Ölümün bize yaşamın kendisinden sonsuzca daha yakın durması düşünülebilir bir şeydir. (Parkes, 2006, s.173)

Ölüme dair bilinçlilik, insan için belirleyici ve ayırteci bir özellik olup, ölümün anlamı, hayatın anlam ve değerini tam olarak ortaya çıkarmasında gizli bulunmaktadır.

2. İVAN İLYİÇ'İN ÖLÜMÜ

Rus düşünürü ve edebiyatçısı Tolstoy'un son döneminin başyapıtı olan *İvan İlyiç'in Ölümü* adlı eserinde yukarıda sözü edildiği üzere ölüme ilişkin varoluşsal bir bakış açısını görebilmek mümkündür. Tolstoy'un kişisel tecrübelerinin onun ölüm olgusuna yaklaşımında ya da onun varoluşsal bir problem olarak ölüme yönelişinde etkili olduğu söylenebilir. Beş yaşında iken annesini kaybeden ve onun cansız bedeni ile yüz yüze gelen Tolstoy, seksen yıl boyunca bu görünüşü hiç unutmamıştır. İlerleyen yıllarda Paris'te bir mahkûmun giyotinle idam edilmesine tanık olması ve kardeşinin ölümü ise onun, ölümü, "insanın kanını donduran bir korku" (Zweig, 1991, s.257) olarak nitelendirmesine neden olmuştur. Ölüm önsezisi ile erken yıllardaki tanışıklıktan kaynaklanan 'bir çeşit bulantıyla karışık sıkıntılar' artarak yoğunlaşan Tolstoy, ölüm korkusu ile otuz yıl savaştıktan sonra ilerleyen yıllarda onunla birlikte yaşamayı öğrenmiş "ölümü, hayatın manevi bir unsuru" (Zweig, 1991, s.260) haline getirebilmiştir.

Tolstoy, ölümün soğuk nefesini kendi bireysel varoluşunda şiddetle hissettiği ve hayatın anlamına dair kendini sürekli olarak sorguladığı için olsa gerek, yapıtlarında "ölümü en iyi şekilde anlatan" (Zweig, 1991, s.261), betimleyen yazarlardan biri olmuştur.

Onun ölüm ve hayatın anlamı temasını temele alan *Hayat Üzerine Düşünceler, Üç Ölüm, Polikuşka, İtirafımlar* gibi yapıtlarının yanı sıra *İvan İlyiç'in Ölümü* adlı eseri bunun bir göstergesidir. İvan İlyiç'in Ölümü adlı eser o denli etkileyicidir ki, ölüm teması çağdaş felsefe tartışmalarında pek yer almamasına rağmen, bu temayı tüm felsefi sisteminde irdeleyen Alman filozofu Heidegger, Tolstoy'un söz konusu eserinden hareketle kendi düşüncelerini şekillendirmiştir. (Barrett, 2003, s.140) İvan İlyiç'in Ölümü adlı eserde Tolstoy, ölüme doğru yol alan kahramanı İvan İlyiç'in kendi iç hesaplaşmalarını ve ruh halini tüm yalınlığıyla gözler önüne sermektedir.

Tolstoy'un amacı, bizleri 'doğrudan doğruya yaşamla karşı karşıya' getirmektir. Zira ancak böyle bir karşı karşıya geliş insan gerçeğinin bizzat kendisi olacaktır. Tolstoy, ölüm gerçeğinin yalnızca akılla bilinen değil, tüm varlığımızla kavranan bir gerçek olduğuna dikkat çekmektedir. Yalnızca akıl yoluyla bu gerçeği anlamaya çalışmanın hayatın ta kendisini değil de, onun kavramlar ve soyutlamalar yoluyla sadece yansımalarını bilebildiğimiz kişisel-olmayan bir yönüne bizi kanalize ederek ölüm gerçeğini gizleyebileceğini vurgulamaktadır. Zira ölüm gerçeği, zihinsel bir gerçek olmayıp, varoluşsal bir gerçektir. Yaşamla iç içe olan herkes doğal olarak yaşamın ayrılmaz bir parçası olan ölümlerle de yüz yüze gelmek mecburiyetindedir. Böylece Tolstoy "hayatın en yüce anlamının aklî değil, yaşamsal..."(Barrett, 2003, s.49-50) olduğunu düşünür.

Ölümü düşünmeden hayatı düşünmenin mümkün olmamasına rağmen Tolstoy, insanların kendi adlarına ölümü kabullenemediklerini ve onu başkalarına uygun görme yanılığısına düştüklerine dikkat çekmektedir. Başkalarının ölümü 'orada bir yerde' nesnel dünyasında, herhangi bir olay ya da nesne gibi algılanan bir olayken, kendi ölümümüzün korku veren son derece sarsıcı bir tecrübe olduğunu vurgulamaktadır.

İvan İlyiç'in Ölümü adlı eser ayrıca kapitalizmin-Rusya'da ortaya çıktığı haliyle Asyatik Oktobrist bir kapitalizmin-Tolstoy'un fikirlerini ne ölçüde etkilediğini ve bunun kahramanların ilişkilerine yansımalarını göstermesi açısından da önemlidir. Zira Rus toplumunun gelişimi Asyatik bir kapitalizmle birleşmiş bir

otokrasinin olumsuzluklarını daha da artırmış, insan ilişkilerini katı bir hale getirmiştir. Kapitalist işbölümü bütün insani ilişkilere giderek daha fazla yerleşip yaşam biçimi haline geldikçe, düşüncelerin ve heyecanların kesin belirleyicisi olmuştur. Tolstoy, bu kapitalist-bürokratik işbölümü ağının içine aldığı insanî varlıkları adeta insanlıktan çıkarıp zararlı robotlar haline dönüştürdüğüne, ilişkilerin çıkar esaslı ilişkilere dayanıp, samimiyetten yoksunlaştığına dikkat çekerek, bu katı insanî ilişkileri ölüm teması merkezinde değerlendirmiştir: (Lukacs, 1987, s.209-210)

Varoluşsal
Bir Problem
Olarak

250

Ölüme ilişkin bu genel değerlendirmelerden sonra Tolstoy'un ölümsüz yapıtı İvan İlyiç'in Ölümü adlı esere dönelim:

Adliye sarayında, Melvinski davasına bakan yargıçlar ve savcı, oturama ara vererek İvan Yegoroviç Şabak'ın odasında toplandılar. Piyotr İvanoviç az önce eline aldığı Vedomosti Gazetesi'ni gözden geçiriyordu.

-Baylar, dedi. İvan İlyiç ölmüş.

-Sahi mi söylüyorsunuz?

-İşte, buyurun okuyun.

Piyotr İvanoviç, hala mürekkep kokan gazeteyi Fiyodor Vasilyeviç'e uzattı. Siyah bir çerçeve içinde şunlar yazılıydı: "Praskovya Fiyodorovna Golovina, sevgili kocası, yargıçlar kurulu üyesi İvan İlyiç Golovin'in 4 Şubat 1882 tarihinde öldüğünü bütün akraba ve dostlarına duyurur. Cenaze töreni Cuma günü öğleden sonra saat bir'de yapılacaktır." (Tolstoy, 1998, s.11)

İvan İlyiç, orada toplanmış olanların meslektaşydı. Hepsisi de onu severdi. Birkaç haftadır hasta yatıyor, hastalığının tedavisinin mümkün olmadığı söyleniyordu. Henüz görevinden ayrılmamıştı. Fakat ölüm olasılığı göz önünde bulundurularak daha şimdiden onun yerine Alekseyev'in, Alekseyev'in yerine de, ya Vinnikov'un ya da Ştabel'in atanacağı söylentileri ortalıkta dolaşıyordu. Bu sebeple İvan İlyiç'in ölümünü duydukları anda odadaki bayların ilk aklına gelen, bu ölümün kendilerinin ve tanıdıklarının atama ve terfilerinde nasıl etkili olacağı idi. Bu ölüm, herkeste makam ve terfi düşüncesi uyandırmasının yanı sıra tanıdığı ölen her insanda olduğu gibi, ölenin kendileri değil de başkası olmasından kaynaklanan gizli bir sevinç de yarattı.

.....

Petersburg'ta çeşitli daire ve bakanlıklarda görev yapmış bir memurun oğlu olan İvan İlyiç Golovin, üç kardeşin ortanca olanı ve 'ailenin gözbebeğiydi.' Zeki, afacan, terbiyeli bir mizaca sahip olan İvan, hukuk okulunu başarıyla bitirmişti. Hukuk okulunda nasılsa, hayatı boyunca da öyle kaldı. Yetenekli, şen, müteşebbis ve istikrarlı. Girdiği işlerde onun görev anlayışı üstlerinin görev anlayışının aynısıydı. O, başkalarına dalkavukluk eden bir kişi değildi. Ancak küçüklüğünden itibaren "ışığa koşan sinekler gibi" (Tolstoy, 1998, s.19) kendisinden yüksek olanların çekim alanına kapılmış, onların yaşam tarzlarını benimsemiş, çevresini onlardan oluşturmuştu. Giyimine kuşamına dikkat etmiş, nezaketi elden bırakmamıştı.

İvan İlyiç, hukuk okulunu onuncu dereceden bir memur olarak bitirdikten sonra babasının sayesinde özel işler memuru olarak bir taşra iline göreve gitti. İlyiç, okulda olduğu gibi, orada da işlerini kolayca yoluna koydu. Ehl-i keyf olmasına rağmen göreviyle ilgili konularda ağırbaşlı, resmi hatta sertti. Burada beş yıl görev yapan İlyiç, sorgu yargıçlığına terfi etti. Bu görevi ona toplum içinde ayrıcalık ve belli bir kudret de sağladı. Sorgu yargıçlığı görevi süresince seçkinlerden oluşan bir çevrenin içine girdi. Özel işler memurluğunda iken ilçelere

gittiği zaman oradaki polis memurları ve Raskolnikler* dışında emri altında fazla insan yok iken-ancak o emri altındaki o az sayıda insana nazik ve dostça davranmıştır-yeni görevinde resmi kağıda yazacağı birkaç kelimeyle kendini beğenmiş pek çok kişiyi huzuruna sanık veya tanık olarak getirebilme imkanına sahip olmuştu.

Yeni görevinin tüm çekiciliği gücü elinde bulundurmasından, hareket serbestisine sahip olmasından kaynaklanıyordu. Buna rağmen o işlerini tüm formalitelere uygun olarak görüyor ve mevkiini istismar edecek olumsuz bir tavır takınmıyor, ahlaklı ve kültürlü bir tavır sergiliyordu. Sorgu yargıcı olarak atandığı yerde yeni dostlar edindi. Ancak tutum ve davranışlarını biraz değiştirdi. İl yöneticileriyle arasına belli bir mesafe koydu. Adliye üyeleri ve seçkin zümrelerden iyi bir çevre edindi. Mevcut hükümetten pek hoşnut değilmiş gibi bir tavır takınarak ılımlı bir liberal gibi göründü. Bu şehirdeki yaşamı kısa sürede düzene girdi.

Yeni görevinin ikinci yılında Praskovya Fiyodorovna Mihel ile tanıştı. Soylu bir ailenin kızı olan Praskovya ile evlenmeye karar verdi. Bu evliliğin aşk üzerine kurulu olduğu söylenemezdi. “İvan İlyiç’in Praskovya’yı sevdiğini, onunla anlaştığını söylemek ne denli yanlış olursa, onun da İlyiç’i sevdiğini, çevresinin bu evliliği uygun gördüğünü söylemek o kadar yanlış olurdu. İvan İlyiç, kendi kendine bu kızla evlenme kararı verdi. Böylece hem iyi bir kız almış olacak hem de büyüklerinin isteklerini yerine getirmiş olacaktı.” (Tolstoy, 1998, s.22-23) Evliliğin ilk yılları İlyiç’in ‘keşke daha önce evlenseydim’ diyeceği kadar iyiydi. Fakat kısa sürede işler başlangıçtaki gibi gitmemeye, karısı hiç sebep yokken kaba davranışlar sergilemeye, kıskançlık krizlerine girmeye ve hayatı çekilmez bir hale getirmeye başladı. İvan İlyiç giderek kötüleşen evliliğinin bir çıban gibi kendini rahatsız edeceğini anlamış ve bu durumun etkisini azaltabilmek için işini yaşamının merkezi haline getirmişti. İlyiç, “bulunduğu makamın karısının saygı gösterdiği biricik şey olduğunun farkındaydı.” (Tolstoy, 1998, s.23)

Mesleki yaşamında basamakları birer birer tırmanan İvan İlyiç üç yıl sonra savcı yardımcısı oldu. Yedi yıl sonra başka bir ile savcı olarak atanan İlyiç, bu dönemde aylığının iyi olmasına rağmen, hayatın pahalı olması sebebiyle maddi zorluklarla boğuşurken, iki çocuğunun da ölmesi hayatı onun için daha da çekilmez hale getirdi. Karısı, yaşadıkları bu durumdan kocasını sorumlu tutuyordu. Böyle bir ortamda İvan için en önemli şey işiydi. O kendisini tamamen işe vererek olup biteni unutmaya çalışıyordu. İş ortamından insanlar üzerindeki nüfuzu ve dilediğini yapabilme olanağı ise onu son derece mutlu ediyordu. Arta kalan zamanı ise toplantılar, yemekler, vint* partileri oluşturuyordu. Bu arada bir çocuğunu daha kaybetti. Bir kız bir erkek iki çocuğu hayattaydı. Böylece o dilediği bir yaşamı yaşamaktan çok adeta ailesinin, iş ortamının ve sosyal çevresindeki insanların etkisinde kalan bir hayatı devam ettirmek mecburiyetinde kalıyordu.

İvan İlyiç’in evliliğinin başlangıcından bu yana on yedi yılı bu şekilde geçti. Bir gün az kalsın eski bir savcı olacaktı. O, üniversite bulunan bir şehirde başsavcı olmayı umut ettiği ve birkaç atamayı reddettiği için yerini Goppe almıştı. O da buna sinirlenip Goppe ve amiriyle tartışmıştı. Bunun üzerine İvan’ı ikinci atamalarda atladılar. O yıl İlyiç’in hayatındaki en zor yıllardan biriydi. Haksızlık yapıldığı halde herkes bunu olağan bir şey gibi karşılamıştı. (Tolstoy, 1998, s.25)

İlyiç’in bir yandan maddi zorluklar diğer yandan ailevi sıkıntılar ve iş yaşamındaki haksızlıklarla mücadele ettiği bir sırada Adalet Bakanlığına geçmesi, onun yaşamının bir dönüm noktası oldu. İlyiç, bu görev sayesinde hem maddi

* Rusya’da Ortodoks Kilisesinden ayrılmış eski usullere göre ayın yapan bir mezhep.
* Brıçe benzeyen bir tür kağıt oyunu.

anlamda rahata kavuştu hem de yaz tatili için köyünde bulunan karısıyla olan ilişkisi biraz olsun düzelmiş oldu. Bu görev, değerini anlamayanlara haddini bildirmek için de bir fırsattı. İlyiç, Petersburg'da şerefine düzenlenen töreni, düşmanlarının kendisine nasıl yalakalık yaptığını anlattıkça Praskovya "anlatılanları sanki kulaklarına inanamıyormuş gibi yaparak sonuna kadar dinledi. Kocasının söylediklerine hiç itiraz etmiyor, gidecekleri şehirde nasıl yerleşileceğine dair hayaller kuruyordu. Karısının düşüncelerinin kendininkine tıpatıp uyduğunu gören İvan İlyiç, tekrar eski neşeyi, düzeni, mutluluğu yakalayacakları sanısına kapılarak sevinmeye başladı." (Tolstoy, 1998, s.27) Artık yeni, her yönüyle kendine özgü bir eve ve hayata kavuşmanın hayallerini kuruyordu. Bu hayallerle ailesinden ayrı olarak yeni yere doğru yol alan İvan İlyiç, gittiği yerde istedikleri ölçülerde bir daire bulup, evin eşyalarını tam zevklerine uyacak bir biçimde döşedi.

Ancak yeni görevinin getirdiği maddi kazanç ve itibarın yanı sıra aile içi ilişkilerinin bir ölçüde düzene girmesi ve hayallerini kurdukları kendilerine özgü bir eve kavuşmanın sevinciyle geleceğe güven ve mutluluk içerisinde yöneldiği bir zamanda tarifsiz acılar çekmesine neden olacak olan o elim kaza oldu. "...Duvar kaplamacısına tarifini yakından göstermek için merdivene tırmanıyordu ki, ayağı kaydı ve aşağı yuvarlandı. Neyse ki çevik ve güçlü bir adam olduğundan bir yere tutunabilmiş, o sırada böğrünü dolap kapağının mandalına çarpmıştı. Böğrü biraz ağrıdı sonra da geçip gitti." (Tolstoy, 1998, s.28) Ne var ki, geçip gittiğini zannettiği böğründeki ağrı onda kalıcı bir rahatsızlık meydana getirecekti. Kaza sonucu iç organlarının incinmesi onun için adeta sonun başlangıcı olacak, zaman içinde onu bir mum gibi eritecekti.

Bu arada İvan İlyiç, keyfi yerinde, köydeki ailesine mektuplar yazıyor, yazdığı mektuplarda durumu kötü göstererek onları şaşırtmayı düşünüyordu. Öyle de oldu. Ailesini köyden dönüşlerinde beyaz kravatlı bir uşak karşılayarak onlara evi gezdirdi. Bu pırıl pırıl daireyi görünce hepsinin ağzı bir karış açık kaldı. İvan İlyiç çok mutluydu. Çocukların iltifatlarıyla mest oluyor, gerçekten ağzı kulaklarına varıyordu.

Evlerinde topluca ilk akşam çayını içerken İlyiç, karısına nasıl düştüğünü anlatırken 'Bana boşuna sporcu dememişler. Yerimde başkası olsa bir yerini kırdı. Bense ufacık bir sıyrıkla atlattım. Gerçi dokununca ağrıyor biraz ama önemli değil, azıcık morluk var, o kadar' diyecekti.

Bu güzel evde her şey yolunda gitmekteydi. Ara sıra Praskovya ile tatsızlıklar yaşansa da, her şeyin yolunda gidiyor olması, samanı alevlendirmiyordu.

İvan da, yoğun yaşam temposu içerisinde ağrısı ara sıra kendisini hissettirmesine rağmen, bir süre bunu önemsemeden normal yaşamına devam ediyordu. Eğlenceler, toplantılar, balolar yapay ve riyakar ilişkilere sahne olsa da, kendisine sahte bir mutluluk veriyordu. İlyiç, aldığı darbenin rahatsızlığını hissetmeye başlayınca ağzının tadı kaçmaya başlıyordu. Onun, bu tatsız hali, uzun zamandır güç bela kurulmuş olan düzeni ve huzuru bozuyordu. Sonraki günlerde İvan, çekilmez bir hal aldı. Herşeyden kavgaya çıkartıp, her seferinde Praskovya'yı suçlamaya başladı. Praskovya ilk başlarda eşine karşılık verse de sonraları tepkisini göstermemeye başladı. "Sabrın en büyük erdem olduğunu düşünen Praskovya, çekilmez bir adamla evlenip hayatını zehir ettiği için kendine acıyordu. Kendine acıdikça da kocasına beslediği hınç artıyordu. Hatta kocasının ölümünü bile istemeye başladı. Fakat geçimleri için gerekli parayı düşününce bu isteğinde vazgeçti. Onun ölümünden sonra bile ona bağımlılıktan kurtulamayacağını anlaması, bu mutsuz kadını kocasına karşı daha çok kin duymaya yöneltiyor. Kinini içine attıkça da öfkeleniyordu." (Tolstoy, 1998, s.32) Ancak hislerini içine

gömerek çevresine ve eşine karşı üzüntü duyuyormuş gibi yapıyordu. Bu ise İvan'ı çileden çıkarıyordu.

Huysuzluğunun rahatsızlığından kaynaklandığı gerçeğini kabul eden İvan İlyiç'in karısı, ünlü bir doktora giderek muayene olması konusunda onu ikna etti. Doktora gidip gelme sürecinde yaşananlar tam da İlyiç'in mahkemedeki tutumuyla eşdeğerdi: İvan İlyiç tam bir bürokrat idi. Davalarında tam bir bürokratik ustalıklarla tüm insani yönleri bir kenara koyan ve kendisini Çarlığın büyük baskı makinesinde kusursuz çalışan bir dişliye döndürmüş olan bir yargıç örneği idi. Bu makinenin dişlilerine parçalarını kaptırmış olan sanıklar, davalarındaki özel ve insanî nedenleri boş yere savunurlardı. Usta yargıç, onların insanî nedenlerini görmezden gelerek, onları kibarca ve sükunetle Çarlık düzeninin isteklerine uygun yasanın yargılarıyla ezilecekleri paragraflara getirirdi. Ancak şimdi İvan İlyiç'in kendisi ciddi şekilde hasta idi. Doktorlardan durumunun ve yaşama umudunun ne olduğunu öğrenmek istiyordu. Ama doktor da bir başka yüksek bürokrat olarak, İlyiç'in kendisi gibi makinenin bir başka parçası idi. Şimdi İlyiç davacı, doktor ise savcı olmuştu. Doktor, tıpkı İvan İlyiç'in önüne gelen sanıklara davrandığı gibi davranıyordu. Bütün bunlar İvan İlyiç'in sanıklar karşısında bin kez o kadar parlak bir şekilde oynadığı rolün aynısı idi.

Oysa İlyiç'in tek öğrenmek istediği durumunun kritik olup olmadığı idi. Ancak doktor ona bu soru dışında her şeyi açıkladı. Doktor için bu soru, üzerinde düşünmeye değmeyecek kadar önemsiz bir soru idi. Asıl önemli olan tüm ihtimalleri göz önünde bulundurarak hastalığın adının konmasıydı. Doktor, yaptığı uzun incelemelerden sonra kör bağırsak lehinde başarılı bir karara vardı. İdrar tahlili sonunda durumu bir daha gözden geçireceğini söyledi. İvan İlyiç de, tıpkı böyle bir zamanlar sanıklar hakkında başarılı kararlar vermişti. Sanık-İlyiç'e gözlükleri üzerinden neşeli gözlerle bakan doktor, davayı aynı şekilde sonuçlandırmıştı. (Tolstoy, 1998, s.32-33) İlyiç, doktorun uzun açıklamalarından durumunun kötü olduğunu tahmin etti. Çektiği rahatsızlığın doktor dahil kimseyi ilgilendirmediğini anlayan İlyiç, doktora hastalığının önemli olup olmadığını sordu. Doktor, gözlüğünün üzerinden tek gözüyle ona sertçe baktı. Sanki 'bay sanık, size sorulan soruların dışına çıktığınız taktirde sizi mahkeme salonundan çıkarmak zorunda kalacağım der gibiydi bakışları.' Sonra 'size demin, uygun bulduğum kadarını söyledim. Kesin sonuç tahlilden sonra ortaya çıkacak' dedi.

İvan İlyiç, doktorların söylediklerini harfiyen yerine getiriyor, bütün dikkatini sağlıkla ilgili meselelere veriyor, ama ağrısı bir türlü azalmıyordu. O, ilerleyen günlerde başka doktorlara da gitti. Ancak durumunda bir iyileşme olmadığı gibi ağrıları gün be gün artıyordu.

Yaşamının odak noktası bu ağrı olmuş, kimi zaman karısıyla kavgalarına karışmış, kimi zaman vint oyununda eline gelen kötü kâğıda sevinmiş, kimi zaman dava dosyalarını kurcalamış, velhasıl İvan İlyiç'in her anını paylaşmış bir illet olarak böğründe geziyordu. Birazcık kendini iyi hissetse, huzur limanında kısa bir mola verecek olsa 'ben buradayım' dercesine kendisini hatırlatıyordu. O bir yandan doktorlara kin besliyor, bir yandan da onlara gitmekten kendini alamıyordu. "O ay başka bir ünlü doktora gitti, o da birincisinin söylediğinin aynısını söyledi, yalnız onun sorduğu sorular biraz daha değişikti. Bu doktorla konuşması İvan İlyiç'in kuşku ve korkularını arttırmaktan başka bir işe yaramadı. Bu doktorun arkadaşı olan başka bir ünlü doktor, onun hastalığına tamamen değişik bir teşhis koyarak, ona kısa zamanda iyileşeceğini söyledi. Fakat, sorduğu sorularla ileri sürdüğü birtakım varsayımlarla adamcağızın zihnini iyice bulandırdı. Bir müddet sonra başka bir doktora gitti. O da onda başka bir hastalık bularak, bazı ilaçlar yazdı. İvan İlyiç bir hafta kadar bu ilaçları kullandı. Fakat durumunda bir iyileşme

görmediği için bıraktı. Bu olaylar neticesinde doktora güveni kalmadı ve büsbütün ümitsizliğe düştü.” (Tolstoy, 1998, s.35)

Ama onu asıl inciten, çevresindekilerin onun hastalığına dair ilgisizlikleriydi. Ev halkı, yakın çevresi bu durumu anlamazdan geliyor, bu olayı normal bir olaymış gibi kabulleniyordu. İvan İlyiç’i de asıl üzen buydu. “Ev halkı, özellikle de karısıyla kızı her zamankinden daha çok gezip tozuyordu. Asık suratlı, pımpirikli olmasında onu suçluyor, için için ona kızıyorlardı. Her ne kadar bunu sezdirmemeye çalışıyorlarsa da İvan İlyiç’in gözünden hiçbir şey kaçmıyordu. Onların ayaklarına bağ olduğunu, karısının kendisiyle pek ilgilenmediğini iyice anlıyordu.” (Tolstoy, 1998, s.36) Vefasızlık örneği gösteren sadece ailesi değil, aynı zamanda iş arkadaşlarıydı. İş arkadaşları da aynı şekilde hastalığının ciddiyetinin farkında değilmiş gibi davranıyorlar, vint oynamak için masaya oturduklarında onun kötüleştiğini gören arkadaşları, isterse oyunu bırakabileceklerini söylemelerine rağmen o, böğründeki ağrıya inat edercesine, onunla girdiği savaşta pes etmemecesine oyuna devam ediyor ancak, herkes gittikten sonra böğründeki ağrı ve acılarıyla başbaşa kalıyordu. İzdırap dolu gecelerin ardından kimi zaman işe gidiyor, gidemiyorsa da evde yalnız başına kalıyordu. Ölüm denen sırrın kıyılarında gidip geliyor, içeriye düşmemek için direniyor, ama her geçen gün onun kendisini mıknaş gibi çektiği gerçeğinden de kurtulamıyordu. O, bu mücadelede yalnızdı. İnsanoğlu yalnız doğar, yalnız yaşar, yalnız ölürdü. İvan İlyiç de kalabalıklar içinde yalnızlık çeken bir adamdı.

İlyiç, bu ızdıraplara maruz kalırken diğer taraftan kendi elleriyle döşediği evinde her şey ilk günkü haliyle devam ediyor, konuklar gelip gidiyor, piyano çalınır, şarkılar söyleniyordu. Bu tempo içinde İvan İlyiç kısa süreli iyileşme belirtileri gösterse de, iyileşemeyeceğinin farkındaydı. Bulunduğu durumu muhasebe ederken artık hayattan ümidini kesmeye, yaşam ve ölümü sorgulamaya başlamıştı: Varoluşumuz ve yokoluşumuz,

“...ne kör bağırsak ne böbrek bunların hiçbiri önemli değil. Sözkonusu olan hayat ve ölüm...öyle ya, bir hayat vardı şimdi gidiyor, onu tutmak da elimde değil. Evet, kendimi aldatmanın manası yok. Ölmekte olduğumu benden başka herkes görüyor. Hafta, gün belki de an meselesi...Daha demin aydınlıktı ortalık ama şimdi karanlık. Birazdan oraya gidebilirim. Nereye?...Bu soruyu sorar sormaz ürperdi, soluğu kesildi, sadece kalbinin vuruşlarını duyuyordu. (Tolstoy, 1998, s.40)

İlyiç, ölümün soğuk nefesini yakınında hissetmesine rağmen ölümü bir türlü kendisine yakıştıramıyordu. Bu ruh haliyle bir yandan ölümle yüzleşip, ondan kaçmak isterken diğer yandan da etrafındaki insanların özellikle karısının ilgisizliği ve eğlence düşkünlüğü onu çileden çıkarıyordu.

Bu düşünceler onun ölümle yüzleşmesine neden oluyordu. Ölümle yüzleşip ondan koşarcasına kaçmak isterken, diğer yandan da etrafındaki insanların aymazlığına haykırıyordu.

“ ‘Yok olacağım. N’olacak o zaman? Hiç bir şey...Nereye gideceğim o zaman? Yoksa ölüm...Hayır, hayır istemiyorum’ diyerek fırladı yataktan. Mumu yakmak istedi. Titreyen elleriyle sağı solu yoklarken mumu şamdanla birlikte yere devirdi. Kendisi de yastığın üzerine düştü. Gözleri açık, yattığı yerden karanlığa bakıyordu: ‘Hiçbir şeyin önemi kalmadı artık. Ölüm!Evet ölüm!...İçeridekilerin hiçbiri bilmiyor bunu. Bilmek istemiyorlar. Acımıyorlar. Sadece gülüp eğleniyorlar. Hiçbir şey umurlarında değil. Ama bir gün kendileri de ölecek. Bugün ben, yarın onlar... Fakat mutlaka ölecekler. Bundan kurtuluş yok. Gülüp oynasınlar bakalım. Hayvanlar!’ diye düşünüyor, neredeyse öfkesinden boğuluyordu. Çektiği acı dayanılmazdı.” (Tolstoy, 1998, s.40)

Ölüm korkusu artık tüm benliğini sarmış, elini kolunu bağlamış, adeta 'sıra sende İvan İlyiç, sana geldim, hazırlan, boşa çırpınma' diyordu. " 'Ölüm kapıma kadar geldi şimdi. Bu ölümün ta kendisi...Gerçekten ölüm bu mu?' diye geçirdi aklından. Yine korku sardı tüm benliğini. Nefesi kesilecek gibi oldu. Eğilip kibrit aramaya başladı. Dirseğini dayadığı komodinin eğilmesine engel oluyordu. Kolunu da acıtıyordu üstelik. Buna sinirlenip daha çok abandı komodine ve devirdi onu. Sonra da ölümün hemen gelmesini bekler gibi sırt üstü yatağa serildi." (Tolstoy, 1998, s.41)

Ölüm gerçeğini kendi adına kabullenmek herkes için olduğu gibi İvan İlyiç için de zor bir tecrübeydi. Zira ölümün gerçekliği herkesin başına gelen bir olay olarak onun dışsal ve sosyal bir gerçek oluşunda ya da fiziksel yapıda tıbbın konusu olan organlarda değildi. Ölümün gerçeği İvan'ın varoluşunda yatan bir gerçeklikti.

İvan İlyiç, hastalanıncaya değin ölümü bir mantık kitabındaki cümleler dahilinde düşünmüştü. Ölüm gerçeğini kabullenmek herkes için olduğu gibi İvan İlyiç için de kabul edilemez, üstüne yakıştırılmaz bir tecrübeydi. Öyle ya kimse ölmek istemezdi, kimse ölümü üzerine kondurmazdı. Gaius ölebilirdi ama İvan İlyiç asla...

"Kizeveter'in mantık kitabındaki akıl yürütmeyi hatırladı: 'Gaius bir insandır. İnsanlar ölümlüdür. O halde Gaius da ölümlüdür'. İlyiç bu örneği sadece Gaius için doğru buluyordu. Fakat kendisi için asla. Gaius sıradan bir insan olduğu için bu hüküm doğrudur. Fakat İlyiç, Gaius olmadığı gibi sıradan bir insan da değildi. O herkesten farklı, apayrı bir varlıktı. İlyiç; annesi, babası, arabacısı, dadısı, mürebbiyesi, kardeşleri, oyuncaklarıyla; çocukluğunun, ergenliğinin, gençliğinin sevinç, keder ve heyecanlarıyla Vanya (İvan'ın küçüklük adı) idi." (Tolstoy, 1998, s.42)

Öyle ya, Gaius-soyut olan insan-ölebilirdi. Ama İvan İlyiç asla. Zira o ne Gaius'du ne de soyut bir insandı. Hizmetçiler, arabacılar, güzeller, çirkinler, yoksullar, varlıklılar, gençler, yaşlılar hep ölümlü değil miydi sanki. Sıradan insan olmak Gaius'u ölümlü yapıyorken, İvan İlyiç'in sıradan olmaması onu ölümsüz kılabilir miydi acaba? Yoksa İvan İlyiç ölümsüzlük iksirini bulup, kana kana içmiş miydi de böyle düşünüyordu.

"Gaius gerçekten ölümlüdür. Onun ölmesi kabul edilebilir. Ama ben, Vanya, İvan İlyiç! Başkayım...Bütün duygularıyla, düşüncelerimle herkesten ayırım. Benim ölmek zorunda olmam akıl almaz bir şey. Çok korkunç bir şey bu! Hem benim de Gaius gibi ölmem gerekseydi, bunu önceden hissederdim. İçimdeki bir his bunu bana söylerdi. Ama öyle olmadı. Ne ben, ne de arkadaşlarım, başımıza Gaius'unki gibi bir şey geleceğini anladı. Oysa durum şimdi değişti. Olamaz böyle bir şey...Yo, mümkün değil!Mümkün değil diyorum ama oluyor işte. Neden ? Nasıl anlamalı bunu?" (Tolstoy, 1998, s.42)

İvan İlyiç, kendisinin diğerlerinden tüm duygu ve düşünceleriyle farklı olduğunu düşünüyor ve kendisinin ölmek zorunda oluşunu akıl almaz korkunç bir şey olarak değerlendiriyordu. Sonraki günlerde ölüm düşüncesini aklından çıkarmak için çeşitli yollara başvuran İlyiç'in bu çabaları da sonuçsuz kaldı. Kendini işe vermesi, arkadaşlarıyla şakalaşması, dava dosyaları, duruşmalar, hiçbir şey onu bu düşünceden alıkoyamıyordu. Sanki ölüm her şeye hakimdi ve hiçbir şey ona karşı gelmeye kâdir değildi.

İvan İlyiç ölüyordu. Ölüm onu pençesine almıştı bir kere. Artık ağrılarını dayanma gücü kalmamıştı. Bu yüzden morfin ve afyonla ağrılarını dindirmeye başladılar. Ancak bunlar bile dayanılmaz ağrılarını çare olamıyordu. Ölüm adım adım, her geçen saniye biraz daha yaklaşıyordu ona ve onun bütün benliğine.

Ölüm döşeğinde gün sayarken çevresini saran yalan çemberini bir türlü görmezden gelemiyordu. İvan'a dürüst, riyakârlıktan uzak, samimi davranan yalnızca hizmetçisi Gerasim idi.

Gerasim'in içtenliği İvan'ı çok etkiliyordu. Onunla baş başa kalmayı etrafındakilere tercih ediyordu. Bir keresinde Gerasim efendisine, ölümün doğal olduğunu, hepimizin öleceğini söylemesine rağmen İlyiç, ölümün kendisine hatırlatılmasından hiç rahatsız olmamıştı. Gerasim, İlyiç'i incitmek için her şeyi yapıyor, yüzündeki yaşama sevincini dahi gizlemeye çalışıyordu. Bu sebeple İlyiç Gerasim'le baş başa kalmayı etrafındakilere tercih ediyordu. Gerasim de onu yalnız bırakmak istemiyor, bazı geceler sabaha kadar onunla kalıyordu. İvan İlyiç'in etrafında adeta bir tiyatro sergileniyordu. Ancak kimin hangi rolde olduğunu ve oyunun konusunu kestirmek güçtü. Ölüm müydü başrollerde olan, yoksa ölümün etrafında dönüp duran insancıklar mı? Acılar içinde kıvranan İvan İlyiç'in ailesi o akşam yabancı bir sanatçı olan Sarah Bernard'ı izlemek üzere tiyatroya gitmek için hazırlandı. Aslında sabah karısı tiyatroya gideceklerini söylediğinde İlyiç, gitmeleri için ısrarcı olmuştu. Akşam yemeğinden sonra karısı süslenip püslenip İvan İlyiç'in odasına girdi. Kocasının nasıl olduğunu sordu. İlyiç, karısının bu soruyu bir şeyler öğrenmek için değil de, laf olsun diye sorduğunu anlıyordu. Praskovya konuşmasına devam ederek, gitmek zorunda olmasa yerinden bile kıpırdamak istemediğini anlattı. Loca alınmıştı zaten. Hem kızları Liza ve nişanlısı birlikte gidecekleri için onları yalnız bırakmak olmazdı. Kocasının yanında daha çok istiyormuş gibi davrandı. Liza ve nişanlısının da kendisini görmek istediklerini söyleyen karısına İlyiç'in yanıtı, 'gelsinler' oldu. Gelsinler cevabından sonra kızı, genç vücudunu bütün hatları ile ortaya çıkaran bir elbiseyle içeri girdi. İlyiç'e vücudu sonsuz acılar çektirirken, o vücudunu teşhir ediyordu. Sağlam, güçlü ve aşık olduğu her halinden anlaşılacak kız, mutluluğunu gölgeleyen hastalık, acı ve ölüme için için diş biliyordu. İnsanoğlu böyledir işte, kendi başına gelmediği sürece acıların, ızdırapların farkında olmaz ya da onları görmezden gelir. Nasıl olsa hastalıklı olan onun bedeni değildir ve o beden öyle sağlamdır ki, hiçbir hastalık bu bedene yanaşmaya cesaret edemez. Ama en sağlam bedenler, en güçlü vücutlar bile ölümün karşısında çaresizdir.

Kızın ardı sıra fraklı Fiyador Dmitriyeviç ve İlyiç'in kolejli oğlu da usulca süzüldü içeriye. Zavallıcık, yeni bir resmi elbise giymiş, beyaz eldivenler takmıştı. Gözlerinin altında İvan İlyiç'in anlamını çok iyi bildiği morluklar vardı. İlyiç, oğluna karşı her zaman şefkat duymuştu. Çocuğun babasına bakışı ürkek ve acı doluydu. İlyiç'e, Gerasim'den başka onu anlayıp, ona acıyan tek kişi gibi geliyordu. Kadro tamamlanmıştı. Herkes onun sağlığının nasıl olduğunu sordu. Ardından derin bir sessizlik. Kimse ne diyeceğini bilemezken, dürbünün nerede olduğuna dair yapılan bir tartışma hayata döndürdü odadaki herkesi. Daha sonra Sarah Bernard çıktı sahneye. Onun oyunculuğu, karakteri üzerine karşılıklı konuşmalara geçildi. Konuşmanın tam ortasında Fiyador birdenbire İlyiç'e baktı ve sustu. Ötekiler de bakıp sustular. İlyiç parlayan gözlerini önüne dikmiş, onlara kızıyordu. Durumu bir şekilde düzeltmek gerekiyordu. Ne yapıp edip ortalığı saran sessizliği bozmalıydı. Fakat buna kimse cesaret edemiyordu. Herkes ortada dönen nezaket yalanının birden bire yıkılıp, gerçeğin ortaya dökülürmesinden korkuyordu. Neden sonra Liza sessizliği bozdu. Herkesin bildiği ama söyleyemediği şeyi ağzından çıkarıverdi:

'Eh, haydi artık gideceksek gidelim. Vakit geldi', dedi babasının armağan ettiği saate bakarak. Ailesinin her biri sanki birer maske takmış, o maskenin ardından her biri artık ölse de kurtulsak der gibiydi. Bu görkemli tiyatro gösterisinin ardından İvan İlyiç yine ağırları ve acılarıyla baş başa kaldı. Bedensel acılarının yanına ailesinin bu tutumundan kaynaklanan acıları da ekleyen İvan İlyiç, 'evet, Gerasim'i gönderin bana,' dedi.

İvan İlyiç'in ızdırabı arttıkça yaşamını sorgulama seansları da arttı. Sürekli kendi kendisiyle konuşuyor, başına böyle bir şeyin neden geldiğini sorguluyor, yaşamının bütünü gözünün önüne getiriyor, yeterince yaşayıp yaşamadığını anlamaya çalışıyordu. 'Belki gerektiği gibi yaşamadım ben' şeklinde bir düşünce geldi. Sonra her şeyi gerektiği gibi yaptığına karar verdi. Sonra da hayat ve ölüm bilmesinin bu biricik çözümünü olmayacak bir şeymiş gibi kendinden uzaklaştırdı. Ve düşünmeye devam etti. 'Peki şimdi istediğin nedir? Yaşamak mı? Nasıl yaşamak ama? Mahkemede mübaşirin mahkeme başlıyor diye bağırdığı zamanki gibi mi? Mahkeme başlıyor, mahkeme başlıyor. Al işte sana mahkeme! Ama ben suçlu değilim ki! Niçin yapıyorsunuz bunu?'

İçinde bulunduğu korkunç yalnızlığı geçmişinden karelerle dolduran İvan İlyiç, bir süre sonra çektiği acıyla yüzleşiyor, ölüm onu bu durumdan çıkarıp tekrar içinde bulunduğu vahim duruma doğru çekiyordu.

"Ta gerilerde hayatın başlangıcında aydınlık bir nokta vardı. Fakat bu gittikçe karanlığa gömülüyordu. O an, hızı artarak düşen bir taşın hayali saplandı zihnine. Her an çoğalan acılar dizisi olan hayat, acıların en korkuncu olan bir sona doğru tepetaklak uçuyordu. 'Ben de uçuyorum' diyordu İvan İlyiç. Ürperiyor, kıpırdanıyor, karşı koymak istiyordu. Fakat artık karşı koyamayacağını biliyordu. Yine de bakmaktan kendini alamayarak, yorgun gözlerle seyrediyordu karşısındaki kanepeyi. Tepetaklak düşüşünün korkunç bir sonla, paramparça olmakla biteceği anı bekliyordu." (Tolstoy, 1998, s.58)

İlyiç, yaşamın akışı içinde insanoğlunun neden acı ve sıkıntılarla baş etmek zorunda olduğunu bir türlü anlayamıyor, varoluşunun sırrını çözemiyor, 'karşı konulamaz buna ama hiç olmazsa sebebini anlayabilseydim' diyordu. 'Böyle bir şeyi nasıl kabul edebilirim' diyerek bir yandan da gülümsüyordu. Sanki birisi bu gülümsemeyi görse aldanacak: 'Acılar, ölüm...neden?' diyecekti.

Her şeye rağmen yaşam devam ederken İlyiç giderek kötüleşiyor, kızının nişanlandığını söylemeye gelen karısına, odasına giren kızına, doktoruna karşı kin ve nefretle bakıyor, artık ölmekte olduğunu, onu bu anında olsun yalnız bırakmalarını istiyordu. İlyiç'i asıl yıkan bu dayanılmaz bedensel acılar değil, yaşadığı manevi acılardı aslında. Acaba İvan İlyiç, yanlış bir hayatı mı yaşamıştı. Etrafındakiler, ailesi acaba yanlış kişiler miydi, bu hayat boşuna mı yaşamıştı? İşte bu düşünceler son günlerinde ona daha büyük ızdırıp çektiriyordu. "Manevi acısının sebebi ise, 'ya bütün hayatım, yaşadığım hayat gerçekten gerektiği gibi değildiyse?!...' düşüncesiydi. Bu düşünce ayak ucunda uyuklayan Gerasim'in çıkık elmacık kemikli, uysal yüzüne bakarken belirmişti. O ana kadar kabul etmek istemediği bu düşünce, şimdi aklına yatmaya başlamıştı. Yüksek mevkilerde bulunanların iyi saydıkları şeylere karşı içinde uyanan belli belirsiz kıpırdanmalar, hani şu içinde uyanır uyanmaz kovmaya çalıştığı şüpheler doğru olabilirdi. Geri kalan ne varsa doğru olmayabilirdi. Görevi, hayatın temelleri, ailesi, memuriyeti toptan yanlış olabilirdi." (Tolstoy, 1998, s.60)

Ölüm, artık İvan İlyiç'e bir nefes mesafesindeydi. Onu artık kollarına almak için sabırsızlanıyordu. Ölmek üzere olanlar için yapılan dini ritüeller, İvan İlyiç'in istememesine rağmen ona da yapıldı. Papaz gelip günah çıkarttı. Kutsal şaraplı ekmeği yedi. Törenin ardından biraz sakinleşti, acılarından kurtulduğunu hissetmiş, ölüm bir adım gerilemişti sanki. Ta ki karısı törenin kendisine iyi gelip gelmediğini sorana kadar. "İlyiç karısının yüzüne bakmadan 'evet' diye cevap verdi. Karısının giyişini, duruşu, ifadesi, ses tonu hep aynı şeyi anlatıyordu ona: 'hayır hayır...Ne geçmişte doğru olanı yaşadın, ne de şimdi yaşıyorsun. Senin yaşadığın, hayatı ve ölümü saklayan bir yalan, kocaman bir yalandı.'" (Tolstoy, 1998, s.61)

Sonraki üç gün boyunca İvan İlyiç'in acıları dayanılmaz olmuş, ölüm pençelerini kısa aralıklarla vücudunun her zerresine acımasızca geçirmişti. İvan

İlyiç'in önceleri 'yaşamak istiyorum' şeklindeki haykırıları sonraları kelimesiz haykırırlara döndü. İvan İlyiç ise ölümün pençelerinden kurtulmak için direniyor direniyor ama gücü ona karşı koymaya yetmiyordu. Ölüm hükmü giymiş birinin, celladın elinden kurtulamayacağını bile bile çırpınması gibi çırpınıyordu. Karşı koymak için harcadığı bütün çabalara rağmen, dehşetli sona her an yaklaşmakta olduğunu hissediyordu. Acısı, hem o kara deliğe sokulmaktan, hem de onun içine girmekten kaynaklanıyordu. Geç de olsa anlamıştı. Fakat oraya girmesini engelleyen şey, hayatını gerektiği gibi yaşamış olduğuna inanmasıydı. Ne yazık ki kendini haklı görmesi hem takılıp ileri gidememesine, hem de daha çok acı çekmesine sebep oluyordu.

Birdenbire bilinmeyen bir kuvvet onu önce göğsünden, sonra böğründen itti. Nefesi daha çok kesildi. Ve o an deliğe yuvarlanıverdi. Orada, deliğin dibinde bir aydınlık belirmişti o an. Tıpkı bir tren yolculuğunda tren geri geri giderken ileri gittiğinin sanılması, bir süre sonra gerçek yönün anlaşılması gibi, her şeyi anlayıverdi İlyiç. Kendi kendine: 'Evet gereği gibi yaşamadım, gerekeni yapmadım. Ama zararı yok. Gereken şey de yapılabilir. Bu, gereken şey de ne acaba?' diye düşündü ve bu soruyu sorduktan sonra sakinleşti.

İvan İlyiç kara deliğe yuvarlandıktan sonra anlamıştı gerçeği. Yaşamın anlamını, yaşamın nasıl yaşanması gerektiğini, o deliğin dibindeki ışık ona bunu göstermişti. Ama ışık deliğin dibindeydi, deliğin ucunda değil. Ölümünden iki saat kadar önce oğlunun yanına gelip elini öpmesi, ağlaması ona ışığı göstermişti. "Can çekişen İlyiç avaz avaz bağıyor, kollarını oraya buraya savuruyordu. Eli, o anda oğlunun başına çarpıverdi. Çocuk elini tutup, öpmeye ve ağlamaya başladı. İşte o an İlyiç kara deliğe yuvarlanıp oradaki ışığı gördü. Hayatını gerektiği şekilde geçirmediğini ama bunu düzeltmenin hala mümkün olduğunu anladı. Kendi kendine: 'Nedir bu gereken'diye sorduktan sonra sakinleşip içindeki sesi dinlemeye başladı. O sırada birinin elini öptüğünü hissetti. Gözlerini açıp oğluna baktı. Birden acıdı ona. Karısı yaklaşıyordu. İlyiç ona da baktı. Ağzı hafif açıldı. Burnunu ve yanaklarının üstündeki yaşları silmişti. Keder dolu bakışlarla süzüyordu kocasını. İlyiç karısına da acıdı: 'Evet üzüyorum onları....Acıyorlar bana. Ben ölünce her şey düzelecek'diye düşündü. Bunu söylemek istedi ama kendinde konuşacak gücü bulamadı. 'Zaten iş söylemekte değil, yapmakta'diye geçirdi aklından. Gözleriyle karısına, oğlunu işaret etti: 'Çıkar....Yazık....Sana da....dedi. 'Prosti'* diye eklemek istedi ama dili dolaştı 'Propusti'* çıktı ağzından. Düzeltmek istediye de yine o gücü kendinde bulamadı. 'Anlayacak olan nasıl olsa anlar'diyerek elini sallayıverdi. (Tolstoy, 1998, s.63)

İçini sıkın, içinden çıkmayan şeyin birden çıkmaya başladığını hem de her yerinden çıkmaya başladığını hissetti. Ailesine acıyordu. Onların üzülmemeleri için bir şeyler yapmalıydı. Bu acıdan onları da kendini de kurtarması gerekiyordu. 'Ne kadar rahat hem de ne kadar kolaymış' diye düşünürken 'ağrı neredesin bakayım'dedi. Dinleyerek, haa işte şurada dedi. Varsın olsun, ne yapalım. Ya ölüm. O nerede? diyordu. İçinde korkunun zerresi yoktu. Çünkü ölüm de yoktu. Ölüm yerine ışık vardı.

İlyiç, birden bire yüksek sesle 'Demek böyleymiş,' 'Ne büyük mutluluk' diye bağırdı! Bütün bunlar onun için bir anda oluverdi. Oradakiler için ise onun can çekişmesi daha iki saat sürdü. İlyiç'in göğsü hırıldıyor, bedeni titriyordu. Sonra hırlamalar, titremeler gitgide azaldı. Birisi üzerine eğilerek, 'bitti' dedi. İlyiç, bunu duyarak içinden tekrarladı. 'Ölüm bitti artık. O yok.' Derin bir soluk aldı. Daha yarısındanayken de soluğu kesildi, boylu boyunca uzandı ve İlyiç öldü.

* Affet

* Çıkar, bırak gitsin.

SONUÇ

Ölüm, her birimiz için sarsıcı bir yaşam-problemidir. Zira ölüm realitesi yaşamın her bir anını ve yaşamın içeriğini anlam ve değer itibarıyla olumlu ya da olumsuz bir biçimde şekillendirmektedir. Yaşamın tamamlayıcı bir yönü olan ölüm, insanın yalnızca aklıyla bilmeye çalıştığı değil, tüm varlığıyla bildiği 'kendine özgü' kişisel bir gerçektir. 'Ben öleceğim' biçimindeki ölümün hakiki anlamı, dünyanın içindeki dışsal ve kamusal bir olgu değil, olanaklarımızın en içten ve mutlak olanıdır. Çünkü kimse benim yerime ölmemektedir. İvan İlyiç örneğinde de gördüğümüz gibi, yığınlar içerisindeki herhangi biri, 'anonim kişi'-her birimizin gerçek bir 'ben' olmasından önceki kişisel olmayan, kamusal halimiz-şöyle ya da böyle yaşamın bir biçimde devam ettirip kendini güvenli bir pozisyonda hissederken herhangi bir sebeple ölüm realitesiyle bizzat karşılaşması ona varoluşunun olumsuzluğunu ve çaresizliğini göstermekte ve onu kendi gerçeğiyle yüz yüze getirmektedir. Bu varoluş muamması hayatın gerçek manasının akılsal değil, yaşamsal olduğunu, kavramlar ve soyutlamalar yoluyla hayatın ta kendisinin değil de, yansımalarının bilinebileceğini göstermektedir.

Tolstoy'un İvan İlyiç'in Ölümü adlı eseri, hayat ve ölümü varoluşsal bir perspektiften irdeleyen yaklaşımıyla varoluşçu filozofları önceleyen ve özellikle de tüm felsefesini ölüm teması çerçevesinde kurgulayan Heidegger'e ilham kaynaklığı eden bir eserdir.

KAYNAKÇA

- Barrett, W. (2003). *İrrasyonel İnsan-Varoluşçuluk Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Hece Yayınları.
- Bauman, Z. (1992). *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foulquie, P. (1998). *Varoluşçunun Varoluşu*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Lukacs, G. (1987). *Avrupa Gerçekçiliği*, İstanbul: Payel Yayınevi.
- Mulhall, S. (1998). *Heidegger ve 'Varlık ve Zaman'*, İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Parkes, G. (2006). Ölüm ve Ayrılma. (içinde, Ölüm ve Felsefe), s.165-193.
- Reinhard, S. (2006). Ölümüne Karşı. (içinde, Ölüm ve Felsefe), s. 41-51.
- Solomon, R.C. (2006). Ölüm Fetişizmi, Marazi Tekbencilik (içinde, Ölüm ve Felsefe, s.296-343)
- Soll, I. (2006). Ölümün İddia Edilen Önemsizliği Üzerine. (içinde, Ölüm ve Felsefe), s. 52-85.
- Tolstoy, L. (1998). *Ölüm Manifestosu-Öyküler (İvan İlyiç'in Ölümü)*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Zweig, S. (1991). *Dünya Fikir Mimarları-Kendi Hayatının Şiirini Yazanlar*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yrd. Doç. Dr. Emel KOÇ

Ankara'da doğdu. 1986 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü'nden mezun oldu. 1989'da 'Sartre Felsefesi ve Fenomenoloji' adlı teziyle yüksek lisans çalışmasını Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlayan KOÇ, 1995 yılında 'F. H. Bradley Metafiziği' isimli teziyle yine aynı enstitüden doktora derecesi aldı. 1990-1997 yılları arasında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışmalarını sürdürdü. 1997 yılında aynı fakültede Yardımcı Doçent olarak görev yapan KOÇ, 2005 yılında doçent ünvanını aldı. Eylül 1998'den beri Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Felsefe Grubu Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda Öğretim Üyeliği görevini sürdürmektedir.